

המקורות, השימושים וההכנסות

1. קווי התפתחות עיקריים

בשנת 1972 נמשכה הפעילות הכלכלית האינטנסיבית: התוצר התרחב בקצב דומה לזה של השנה הקודמת, כ-10 אחוזים, תוך עלייה ניכרת בתעסוקה וירידה בשיעור הבלתי מועסקים, לרמה הנמוכה ביותר, שנרשמה אי פעם במשק הישראלי: 2.7 אחוזים מכלל כוח העבודה האזרחי. התרחבות זו בפעילות המשקית התרחשה תוך המשך קיומם של עודפי ביקוש ניכרים (שנסתמנו כבר במחצית השנייה של 1970), וכתוצאה מכך היא לוותה בהמשך עליית המחירים בכל התחומים, בקצב של 13–15 אחוזים.

עליית המחירים ב-1972, שהיתה מסדר גודל דומה לזו שב-1971, התרחשה מבלי שיפעלו כוחות חוקים להעלאתם מצד ההוצאות, כדוגמת היטל הביטחון על היבוא בקיץ 1970 והפיחות של אוגוסט 1971. לאור העובדה — שצויינה כבר — ששיעור האבטלה היה בירידה במשך מרבית 1972, ושהתוצר המשיך לגדול בקצב מהיר, ניתן לראות בעליית המחירים של 1972 ביטוי לעודפי ביקוש, ששררו במשך במשך מרבית השנה. עודפי ביקוש אלה השפיעו, כפי הנראה, הן במישורן (בעיקר בשוק המקרקעין והדירות) והן בעקיפין — דרך שוק העבודה והשכר.

סך השימושים גדלו ב-1972 בכ-7 אחוזים במונחים ריאליים אחרי גידול בכ-11 אחוזים ב-1971. האטה זו בקצב הגידול מוסברת בחלקה ע"י היבוא הביטחוני הישיר ויבוא אניות ומטוסים — שני סעיפים המאופיינים על ידי תנודות ניכרות משנה לשנה, ושהנם במידה רבה בעלי אופי חיצוני למערכת הכלכלית הישראל. (במובן זה, שמצד אחד, אין הם תוצאה של התפתחויות שוטפות במשק, ומצד שני, אין הם משפיעים על התפתחויות אלה, לפחות לא בטווח הקצר.) בניכוי שני סעיפים אלה מתקבלת האטה מתונה יותר — מ-12 ל-9.4 אחוזים.

כפי שניתן לראות, קרוב השנה שיעור הגידול בשימושים (בניכוי אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר) לשיעור הגידול של התוצר. בשנת 1971, לעומת זאת, עלו השימושים בקצב מהיר יותר מזה של התוצר. במידה מסוימת, געוץ ההסבר לכך בהרכב השונה של השימושים בשתי השנים.

קיים דמיון בין 1972 ל-1971 במה שנוגע לגידול התוצר, וללחצים האינפלציוניים, אולם הן נבדלות זו מזו מבחינת מקורות הגידול של הביקושים שהביאו לגידול התוצר. בשנת 1971 היווה היצוא את המנוף העיקרי להרחבת הביקושים והתוצר, ובמידה פחותה תרמו לכך ההשקעות והצריכה הציבורית (למעט רכיב היבוא הביטחוני הישיר). לעומת זאת, הואט קצב גידולו של היצוא במידה ניכרת בשנת 1972, ומשקלו בכלל תוספת השימושים (למעט השקעות באניות ומטוסים וצריכה ציבורית, שמקורה ביבוא בטחוני ישיר) ירד מ-41 אחוזים לכ-30 אחוזים ב-1972. שינוי ככון דומה חל בצריכה הציבורית — שוב, ללא יבוא בטחוני ישיר — ואילו בהשקעות, למעט

לוח ב' 1
המקורות והשימושים בשנים 1968—1972

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת								מחירים שוטפים						
במחיר				בכמות										
1972	1971	1970	1969	1972	1971	1970	1969	1972	1971	1970	1969	1968		
(אחוזים)								(מיליוני ל"י)						
ה מקורות														
12.5	13.7	9.4	2.9	10.2	10.0	8.0	11.8	28,957.9	23,357.1	18,666.1	15,800.9	13,730.3	1. התוצר הלאומי הגולמי	
21.2	14.9	4.2	6.2	0.7	13.9	16.6	15.5	16,507.5	13,529.2	10,335.4	8,507.1	6,337.7	2. ערך היבוא בשוק המקומי *	
מ ז ה :														
19.2	14.9	4.6	6.3	7.6	16.9	5.5	15.2	13,701.7	10,683.4	7,962.0	7,209.7	5,886.1	3. ערך היבוא בשוק המקומי למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר	
31.3	14.5	4.6	8.2	—15.3	2.6	26.3	28.9	6,323.0	5,683.2	4,839.6	3,660.9	2,625.7	4. עודף היבוא (13—2)	
15.4	13.9	8.4	3.9	5.2	8.5	11.4	14.5	35,280.9	29,040.3	23,505.7	19,461.8	16,356.0	5. סך המקורות לשימושים מקומיים (1+4)	
15.5	14.2	7.5	4.0	6.7	11.4	11.0	13.0	45,465.4	36,886.3	29,001.5	24,308.0	20,668.0	6. סך כל המקורות (1+2)	

ה ש י מ ו ש י מ													
13.6	12.7	7.7	3.5	8.7	5.1	3.1	10.0	16,728.1	13,542.9	11,432.7	10,291.9	9,041.2	7. צריכה פרטית
18.7	16.2	7.5	2.8	—3.6	2.5	27.2	16.9	9,172.0	8,015.0	6,728.0	4,919.0	4,093.0	8. צריכה ציבורית
13.7	16.1	9.9	2.1	—1.1	10.9	11.4	12.6	6,582.0	5,854.0	4,547.0	3,713.0	3,231.0	9. צריכה ציבורית למעט יבוא ביטחוני ישיר
15.6	13.5	10.8	6.1	8.4	23.3	13.4	24.4	9,380.8	7,482.4	5,345.0	4,250.9	3,231.8	10. השקעה גולמית מקומית
15.7	13.9	11.3	6.1	16.6	16.0	11.2	29.3	9,165.0	6,797.6	5,147.4	4,159.5	3,032.2	11. השקעה גולמית מקומית למעט אניות ומטוסים
15.4	13.9	8.4	3.9	5.2	8.5	11.4	14.5	35,280.9	29,040.3	23,505.7	19,461.8	16,356.0	12. סך כל השימושים המקומיים (7+8+10)
15.6	15.2	3.8	4.6	12.3	23.9	9.3	7.4	10,184.5	7,846.0	5,495.8	4,846.2	4,312.0	13. ערך היצוא בשוק המקומי **
14.5	14.1	7.9	4.0	9.4	12.1	7.2	12.8	42,659.6	34,040.5	26,622.9	23,010.6	19,616.4	14. סך כל השימושים למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר (7+9+11+13)
15.5	14.2	7.5	4.0	6.7	11.4	11.0	13.0	45,465.4	36,886.3	29,001.5	24,308.0	20,668.0	15. סך כל השימושים (12+13)

* היבוא על בסיס סי"פ בשער החליפין האפקטיבי וכולל את היבוא מהשטחים המוחזקים. תשלומי ריבית של הסקטור הציבורי אינם כלולים בו.
 ** היצוא על בסיס פו"ב בשער החליפין האפקטיבי וכולל את היצוא לשטחים המוחזקים. תקבולי ריבית של הסקטור הציבורי אינם כלולים בו.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אניות ומטוסים, חלה אף האצת מה: משקלן בכלל תוספת השימושים (כמוגדר לעיל) עלה מ-26 אחוזים ב-1971 ל-35 אחוזים ב-1972.

הבדל בולט נוסף הראוי לציון מיוחד הינו התחדשות הגידול בצריכה הפרטית בקצב שהינו מסדר גודל דומה לזה של גידול התוצר. אחרי שנתיים, שבהן גדלה הצריכה הפרטית בשיעורים נמוכים מאוד — וכתוצאה מכך ירד חלקה בכלל השימושים — חל בה גידול ב-1972 בכ-9 אחוזים, שהם למעלה מ-5 אחוזים לנפש. כתוצאה מכך חלקה בתוספת השימושים (כמוגדר לעיל) יותר מאשר הוכפל. ב-1970 הוסברה ההאטה בקצב גידולה של הצריכה הפרטית באמצעי המדיניות שנקטה הממשלה אותה שנה, ושהביאו להאטה תלולה בגידול ההכנסות הפנויות של הציבור. המשך גידולה האיטי של הצריכה ב-1971 בא על רקע של התחדשות הגידול בהכנסות הציבור. בשנת 1972 הוחש, כאמור, גידול הצריכה, אך היא עדיין אינה מדביקה את הגידול בהכנסות הפנויות. במלים אחרות, בשנתיים האחרונות חלה עלייה ניכרת בשיעור החיסכון של הסקטור הפרטי.

מגמה זו של עליית הצריכה הפרטית בקצב הנמוך מזה של עליית ההכנסות הפנויות עוד מוחרפת אם זוכרים שההכנסות הפנויות, כפי שהן נמדדות, אינן כוללות את שיעורך יתרות מטבע החוץ שבידי הציבור (בעיקר של מקבלי פיצויים אישיים מגרמניה) בעקבות הפיחות של אוגוסט 1971. עלייה זו בערך היתרות הינה, לפחות בחלקה, בבחינת הכנסה חד פעמית של הציבור, ומשום כך ניתן לצפות, שאף היא תורמת לגידול הצריכה, בעוד שבצד ההכנסות אין היא נתפשת, כאמור. הסבר חלקי לעלייה זו בשיעורי החיסכון בשנים האחרונות נעוץ, כפי הנראה, בגידול העצום שחל בהיקף רכישת הדירות (אליהן מתייחסים, כזכור, כאל השקעות). בלי ספק, הביא הדבר בעקבותיו גידול בפירעון חובות, שבחלקו בא על חשבון צריכה שוטפת. אין בדינו, לפי שעה, מידע כמותי על היקף פירעון החובות, אך בהנחות סבירות נראה, שגורם זה יכול לספק הסבר חלקי בלבד לעלייה בשיעור החיסכון.

היבוא, במונחים ריאליים, נשאר בשנת 1972 ברמתו הקודמת. התייצבות זו ברמת היבוא הינה מעיקרה תוצאה של ירידה מוחלטת בשני סעיפים גדולים: יבוא ביטחוני ישיר ויבוא אניות ומטוסיים. למעט שניים אלה, חל השנה גידול ריאלי בכ-8 אחוזים. גם בכך יש משום האטה בהשוואה לשנה הקודמת. נבדקה האפשרות, שהשינוי בהרכב השימושים הוא שמסביר את ההאטה בגידול היבוא, אך לא נמצא אישור להשערה זו. הבעיה מתמקדת בעקר בסעיף חומרי גלם (למעט יהלומים) שבו לא עלה היבוא כלל וכתוצאה מכך חל דלדול מה במלאי חומרי הגלם מיבוא. הסבר אפשרי לכך הינו היעלמות הציפיות לפיחות — כנגד זה אפשר לטעון, שעליית המחירים והתרחבות הפעילות מצדיקות דווקא עלייה במלאי, כך שאין זה ברור מה צריכה להיות ההשפעה הנקייה של כל הגורמים הללו. מכל מקום, לפי שעה אין בדינו אומדנים מהימנים על מלאי חומרי גלם מיבוא.

הגידול בביקוש הכולל במשק הביא גם לגידול בביקוש לעובדים. הצע העובדים גדל השנה בשיעור גבוה מזה של 1971, ובכלל המועסקים הישראליים הגיעה העלייה לכדי 5 אחוזים — שיעור שהינו גבוה במיוחד לאור העובדה שהמשק שרוי בתעסוקה מלאה. החשה זו בהיקף התעסוקה התאפשרה הן על ידי גידול מואץ באוכלוסייה (גידול העלייה) והן על ידי גידול בשיעורי ההשקת תפוחות, בפרט בקרב הנשים (ראה דיון בפרק ט'). במועסקים מן השטחים היה הגידול רב עוד יותר, ובכלל המועסקים הגיע הגידול ל-6.6 אחוזים.

בגידול התוצר למועסק (וכן בפריזון הכולל של גורמי הייצור) חלה השנה האטה ניכרת. ייתכן שתופעה זו קשורה בהאטת קצב הגידול של מלאי ההון למועסק, וכן בכניסה המוגברת למעגל התעסוקה של כוח אדם בעל מיומנות נמוכה יותר. בממוצע לשנים 1971 ו-1972 קרוב השינוי בפריזון ובתוצר למועסק לזה של שנות הששים הראשונות.

לוח ב' - 2
התחלקות המקורות והשימושים ותוספת המקורות והשימושים
בשנים 1969 עד 1972
(אחוזים, מחירי 1971)

התחלקות תוספת המקורות והשימושים				התחלקות המקורות והשימושים				
1972	1971	1970	1969	1972	1971	1970	1969	
47.5	17.4	11.7	32.4	37.4	36.7	38.9	41.9	השימושים
-11.6	5.0	50.2	25.4	19.6	21.7	23.6	20.7	הצריכה הפרטית
(7.3)	(3.2)	(2.6)	(3.9)	(6.8)	(6.7)	(7.1)	(7.6)	הצריכה הציבורית
(-18.9)	(1.8)	(47.6)	(21.5)	(12.8)	(15.0)	(16.5)	(13.1)	מזה: צריכה אזרחית
25.3	37.3	21.6	30.8	20.6	20.3	18.4	18.0	צריכה ביטחונית
38.8	40.3	16.5	11.4	22.4	21.3	19.1	19.4	ההשקעה הגולמית המקומית
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	היצוא *
								סך כל השימושים
96.2	56.6	48.3	60.1	65.4	63.3	64.1	65.8	המקורות
3.8	43.4	51.7	39.9	34.6	36.7	35.9	34.2	התוצר הלאומי הגולמי
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	היבוא *
								סך כל המקורות
36.8	17.8	18.6	34.9	39.5	39.8	42.4	44.2	השימושים
-1.9	15.6	26.3	16.2	15.5	17.2	17.4	16.7	למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים
35.1	25.5	28.8	36.7	21.3	20.0	19.3	18.6	הצריכה הפרטית
30.0	41.1	26.3	12.2	23.7	23.0	20.9	20.5	הצריכה הציבורית, למעט יבוא ביטחוני ישיר
								ההשקעה הגולמית המקומית, למעט אניות ומטוסים
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	היצוא *
								סך כל השימושים
								למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים
74.5	57.9	76.9	64.5	69.1	68.6	69.9	69.4	המקורות
25.5	42.1	23.1	35.5	30.9	31.4	30.1	30.6	למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	התוצר הלאומי הגולמי
								היבוא, למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים *
								סך כל המקורות
								למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים

* ראה הערות ללוח ב'-1. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בשנת 1972 נמשכה הצמיחה המהירה של המשק — גידול תוצר בקצב של 10 אחוזים — תוך כדי עליות מחירים ניכרות (אף הן בקצב דומה לזה של 1971) וקיום לחצים בשוק העבודה. אינדיקציה ללחצי הביקוש בשוק העבודה ניתן לראות בכך, שהשומת העבודה של העובדים הישראליים גדלה ב-1972, במוצע שנת, בקצב כפול כמעט מזה של האוכלוסייה בגיל העבודה. הפרש זה בשיעורי הגידול משקף גידול בשיעורי ההשתתפות, גידול בשעות העבודה למועסק וירידה בשיעור האבטלה. אם נוסיף לכך את העובדים מן השטחים שהועסקו בישראל, מתקבל שיעור גידול גבוה עוד יותר בתשומת העבודה של כלל העובדים המקומיים.

לחצים אלה בשוק העבודה לא באו לידי ביטוי מלא בתשלומי השכר בפועל. אמנם שכר העבודה כפי ששולם בפועל עלה בקצב מהיר (כ-14 אחוזים), אך נראה שתשלומי השכר בפועל הינם אומדן חסר לעליית השכר הממשית ב-1972.

בענין זה יש לזכור את המבנה המוסדי של שוק העבודה: בסקטורים רבים במשק נקבע השכר במידה רבה במו"מ קולקטיבי בין העובדים והמעבידים. בשנת 1972 חל פיגור ניכר בחתימת הסכמי השכר, כך שאם נחשב את השכר על בסיס מצטבר, ונזקף לשכר ב-1972 את תשלומי הפרשי השכר בגין שנה זו שישולמו ב-1973, יתקבל שיעור שינוי הגבוה במידה ניכרת מהשיעור של 14 אחוזים (דיון מפורט יותר בתעסוקה ובשכר — ראה פרק ט').

כזכור, לקראת סוף 1970 ותחילת 1971 התעצם זרם יבוא ההון בשיעורים משמעותיים — תהליך שנמשך במשך כל 1971 ובחלק של 1972. בחלקו, זרם יבוא הון זה במישרין אל שוק הכסף, אך בחלקו האחר הוא בא לממן ביקושים ריאליים, בעיקר בשוקי המקרקעין והדירור. הממ"שלה מצידה אף היא קיימה עודף ביקוש מקומי ניכר בסוף 1970 ובמחצית הראשונה של 1971. דבר שהתבטא בהזרמת נזילות ניכרת מצידה. השפעתן המשולבת של התפתחויות אלה (הגברת הביקוש של סקטור חו"ל למקרקעין ודירור, עודפי ביקוש ניכרים של הממשלה וגידול עצום של הנזילות במשק) הביאה להיווצרות לחצים אינפלציוניים שהביאו לעליות מחירים. עם זאת, ניכרה בשנים אלה האצה רבה בעליית המחירים בעקבות ההתייקרויות הגדולות של היבוא (הטלת היטל הביטחון על היבוא בשיעור של 20% בקיץ 1970 והפיחות בשיעור דומה באוגוסט 1971). מכאן שבשנים אלו פעלו במשולב על רמת המחירים גורמים מצד ההוצאות וגורמים מצד הביקוש, כשהלכם של אלה על פני השנים הושפע באופן מכריע מייקור היבוא.

בשנת 1972 לא פעלו על המחירים גורמים מובהקים מצד ההוצאות לבד מעליית מחירים ניכרת בחו"ל, (דבר שקרה גם ב-1971), אף כי נכון הוא, שהרמה הממוצעת של מחירי 1972 מושפעת גם מהתפתחויות במשך 1971, ועל כן משתקף הפיחות גם בה, מצביעים מדדי מחירים על כך, שעל פני השנה עצמה היתה העלייה פחות או יותר מונוטונית, בקצב של 12—15 אחוזים.

נראה גם, שאין לזהות את עליית המחירים עם אינפלציה של שכר מעיקרה, אף כי יתכן שאוירת הצפיית לעליות שכר גדולות שלווה את המו"מ על השכר בשנת 1972, תרמה אף היא להחשת מה בעליית המחירים. לפי הנתונים שבידינו — שהינם ארעיים ועשויים להשתנות — מפגר כלשהו השכר הריאלי בשנתיים האחרונות אחרי עליית התוצר הריאלי למועסק, שהוא האינדיקטור לגידול בפריון העבודה. נראה, שגם אם נתקן את השכר לבסיס מצטבר (ראה לעיל) לא תשתנה התמונה של השנים האחרונות באופן משמעותי.

לאור כל הדברים שהובאו לעיל דומה, כי ניתן לראות את האינפלציה ב-1972 כתוצאה מובהקת של עודפי ביקוש.

נראה שהתהליך האינפלציוני פעל במשך 1972 בשני אפיקים עיקריים. באפיק אחד — שהקיף במיוחד את ענף התעשייה — פעלו לחצי הביקוש על המחירים בעקיפין. לחצים אלה פעלו להגברת הביקוש לעובדים ולמתח בשוק זה שהביא לעליית שכר. עליית עלות השכר תורגמה ע"י

המעסיקים לעליית מחירים, כאשר לנגד עיניהם עמדו גם השיעורים של עליות השכר הרטרור-אקטיביות שישלמו לעובדיהם לאחר חתימת הסכמי השכר. באפיק השני עלו המחירים כהיענות ישירה ללחצי הביקוש. המדובר הוא בסקטורים הנתונים לפיקוח פחות הדוק — כענף הבנייה והשירותים הלא מבוקרים.

ב-1972 נמשכה ההתרחבות המוניטרית המואצת, תהליך שתחילתו עוד במחצית השנייה של 1970. אמצעי התשלום גדלו במשך 1972 ב-29 אחוזים, ורמתם הממוצעת ב-1972 היתה גבוהה ב-30 אחוזים מרמתם ב-1971. הגידול באמצעי התשלום היה איפוא, מעל ומעבר להתרחבות הרי-אלית בהיצע המוצרים והשירותים במשק, בין שהוא נמדד ע"י התוצר ובין ע"י השימושים המקוריים (כ-9-10 אחוזים). ובכך היה גורם חשוב בהזנת הביקוש המצרפי ב-1972.

הגידול בנזילות המשק הביא גם לפעילות מוגברת בשוקי המקרקעין ובשווקים הפיננסיים (מניות ואגרות חוב צמודות בעיקר) שריתקו אליהם נזילות¹, ולכן לא השתקפה הנזילות המוגברת של המשק במלואה בעליית מחירי המוצרים והשירותים.

הגורם הבלעדי להרחבה המוניטרית ב-1972 היה יבוא ההון של הסקטור הפרטי, וזאת בניגוד ל-1971, שבה הזרימה הממשלה באמצעות תקציבה נזילות רבה למשק. אמצעי המדיניות המוניטרית, שהופעלו נמרצות בידי בנק ישראל והממשלה באמצעות תקציבה, קיזזו במידה ניכרת את ההרחבה המוניטרית הפוטנציאלית. עם זאת יש להביא בחשבון, שגיוס ההלוואות בחו"ל ע"י המוסדות הכספיים, שהוא מהרכיבים העיקריים של יבוא ההון הפרטי, התבצע בהכוונתה ובעידודה של הממשלה, ובמידה מסוימת כתחליף לפעולה במסגרת התקציבית.

במחצית השנייה של 1972 הואט קצב ההתרחבות המוניטרית בעקבות החלשת מה יבוא ההון הפרטי (שבחלקה משקפת הפעלת מדיניות ריסון ממשלתית לגבי קבלת הלוואות מחו"ל מצד הסקטור הפרטי) והמשך המדיניות המוניטרית המצמצמת שנקטו, כאמור, בנק ישראל והממשלה. התרחשויות מוניטריות באות לידי ביטוי בפיגור מסויים לעומת ההתרחשויות הריאליות; ואכן ההאטה בהתרחבות המוניטרית לא מצאה את ביטוייה במשך 1972.

מן הראוי לציין שתי התפתחויות, שהקלו במידה ידועה על הלחצים האינפלציוניים: (א) העלייה הנוספת בשיעור החיסכון של הסקטור הפרטי, אחרי שכבר בשנה הקודמת חלה בה עלייה ניכרת. (ניתן להראות, שאילו נשארה הנטייה לצרוך ברמתה משנים קודמות היה הלחץ האינפלציוני גבוה במידה ניכרת משהיה בפועל). (ב) פיגור ההשקעות (בעיקר בתעשייה וחקר-לאות) אחרי אפשרויות המימון. מתוך נתוני המוסדות הכספיים מסתבר, שהעלייה בהיקף האשראי ברוטו לזמן ארוך, שניתן לענפים אלה היתה מעל ומעבר לעלייה בהיקף ההשקעות עצמן אף כי אלה עלו בשיעור דומה לזה של השנה שעברה ובכך הגדילו את מלאי ההון בקצב דומה לזה של התוצר בענפים אלה. במלים אחרות, האשראי שימש בחלקו לפעילות פיננסית (בין אם חיסול חובות, בין אם רכישה בפועל של נכסים פיננסיים), ובכך היתה, כאמור, משום הקלה על לחצי הביקוש בשוק הסחורות.

3. השימושים

כפי שכבר צויין בקווי ההתפתחות העיקריים, בשנת 1972 היו ההשקעות (למעט אניות ומטוסים) אחד הגורמים העיקריים לדרבון הביקוש, ובפרט ההשקעות במגורים, שגדלו ב-25.5 אחוזים. לכך נודעת חשיבות, שכן מרכיב התוצר בהשקעות במגורים הינו גבוה מאוד.

¹ בתוך כך ראוי לציין, שיש להנחת, שחלקו של יבוא ההון של הסקטור הפרטי — שהיה גורם עיקרי בהרחבת המוניטרית — הופנה מלכתחילה לשווקים אלה.

השפעת השימושים על התוצר, 1969 עד 1972
(במחירי 1965/66, אחוזים)

התחלקות התוצר לפי שימושים				התחלקות התוצר לפי שימושים				
1972	1971	1970	1969	1972	1971	1970	1969	
45.8	20.0	32.2	31.9	43.9	43.7	46.6	47.9	צריכה פרטית
—5.4	15.8	25.9	21.4	17.6	19.5	19.9	19.4	צריכה ציבורית
37.1	21.2	22.1	34.9	17.7	16.1	15.5	14.9	השקעה גולמית מקומית ²
22.5	43.0	19.8	11.8	20.8	20.7	18.0	17.8	יצוא ³
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל התוצר

(1) תוצר מקומי גולמי במחיר גורמי הייצור.

(2) לא כולל שינויים במלאי.

(3) למעט: תקבולים לג"י בחו"ל ותקבולי ריבית של הסקטור הציבורי וכן יצוא לשטחים.

הערות: לתוצר ענפי המשק הנובע מהשימושים השונים כפי שהתקבל מניתוח תשומה-תפוקה תוספנו את התוצר של הסעיפים הבאים:

בצריכה פרטית — זקיפת שירותי דיור ותשלומי שכר של מלכ"ר; בצריכה הציבורית — תשלומי שכר של הסקטור הציבורי; ביצוא — דמי חכירה והכנסות שונות של גורמי ייצור מקומיים.

שיעור השינוי של התוצר הנובע של ענפי המשק (כלכלה פרטית) כפי שנתקבלו מניתוח תשומה-תפוקה היו שונים במידת מה מאלו שנאמדו ע"י החשבונות הלאומיים.

שיעור השינוי של התוצר הגולמי המקומי של כלכלה פרטית

בהתאם לחשבונות הלאומיים	בהתאם לניתוח תשומה-תפוקה
1969	12.6
1970	10.2
1971	12.9
1972	9.5
ממוצע 72-1969:	11.3

ההפרש הגדול בשנת 1972 בקצבי הגידול משני המקורות מוסבר, כנראה, בחלקו ע"י השינוי בין יבוא חומרי גלם בפעול לבין היבוא הנובע מניתוח תשומה-תפוקה (ראה פרק ג').
המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מעובדים על פי לוח תשומה-תפוקה לשנת 1965/66. נתונים אלה שונים במקצת מאלה שנמדדו על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כלל ההשקעות גדלו השנה בכ-8 אחוזים אחרי גידול בכ-23 אחוזים בשנה הקודמת. כפי שצויין, ההאטה כולה מקורה בירידה תלולה בהשקעות באניות ומטוסים. למעט שניים אלה חלה החשת מה בהשקעות — 16% ל-16.6 אחוזים ב-1972.

גורם חשוב נוסף בדירבון הביקושים היתה הצריכה הפרטית — הגידול בה בשנת 1972 הינו, במידה מסוימת, בבחינת התאמה לעלייה הגדולה בהכנסה הפנויה בשנת 1971.

הצריכה הציבורית ירדה ב־1972 בכ־3.5 אחוזים אחרי גידול איטי מאוד בשנה הקודמת. תופעה זו של התייצבות ואף ירידה בצריכה הציבורית ראויה להדגשה מיוחדת לאור הגידול העצום שחל בה בשנים 1967—1970. אולם ב־1971 היתה התייצבות הצריכה הציבורית פרי הירידה ביבוא הבטחוני הישיר בעוד שבצריכה הציבורית האחרת חל גידול בכ־11 אחוזים, ואילו בשנת 1972 לוותה הירידה ביבוא הבטחוני הישיר בירידה בצריכה הציבורית המקומית בשיעור של כאחוז אחד. מכאן שבשנת 1972 תרמה הצריכה הציבורית להקלה הן בתחום מאזן התשלומים והן בתחום הביקושים המקומיים.

בגידולו של היצוא ניכרת השנה האטה ניכרת בהשוואה ל־1971, מ־24 אחוזים לכדי 12 אחוזים, במונחים ריאליים. בעקבות זאת ירד חלקו של היצוא בתוספת השימושים (למעט השקעות באניות ומטוסים וצריכה ציבורית שמקורה ביבוא בטחוני ישיר) מ־41 אחוזים ב־1971 ל־30 אחוזים ב־1972. האטה היצוא הקיפה את מרבית התחומים, להוציא יהלומים, שביצואם חל גידול ניכר. ההאטה בגידול היצוא התעשייתי למעט יהלומים, הינה בחלקה תוצאה של התפתחויות ספציפיות בשווקים הבינלאומיים, אך היא משקפת, במידת מה, גם את הירידה בכדאיות היחסית של היצוא: ביקוש מקומי גואה, שאליו מתלווה עליית מחירים מעבר לעלייה בתמורה מיצוא, וכן עליות שכר ניכרות המצמצמות את הרווחיות.

לוח ב' - 4

משקל הצריכה הציבורית כתוצר הלאומי הגולמי, 1966 עד 1972
(אחוזים)

1972	1971	1970	1969	1968	1967	1966	ממוצע	
							1967-72	1961-66

(מחירי 1971)

10.5	10.6	10.5	10.8	11.6	12.3	12.6	10.9	11.0	צריכה ציבורית אזרחית
21.2	23.7	25.5	20.3	18.2	17.4	10.1	21.5	9.7	צריכה ציבורית ביטחונית
31.7	34.3	36.0	31.1	29.8	29.7	22.7	32.4	20.7	סך כל הצריכה הציבורית

(מחירי 1971)

10.4	10.6	11.1	11.6	12.2	13.1	12.9	11.3	12.7	צריכה ציבורית אזרחית
19.6	23.7	25.7	19.9	18.0	18.5	10.8	21.1	10.2	צריכה ציבורית ביטחונית
30.0	34.3	36.8	31.5	30.2	31.6	23.7	32.4	22.9	סך כל הצריכה הציבורית

בתחום יצוא השירותים יש להזכיר במיוחד את ההאטה בגידול ההכנסות מתיירות (לאחר גידול שיא ב־1971). (דיון מפורט בנושאי היצוא ראה פרק ג', מאזן התשלומים.)

לציון מיוחד ראויה ההתפתחות בתחום הצריכה הפרטית — זו גדלה השנה בקצב של 8.7 אחוזים (שהם 5.2 אחוזים לנפש), אחרי שנתיים, שבהן היא גדלה בשיעור נמוך בהרבה מזה של

התוצר (כשההחשה נבעה כולה מהחשת קצב הגידול של צריכת סחורות, ובעיקר מוצרים בני-קיימא, בעוד שבקצב הגידול של השירותים חלה האטת מה). התפתחות זו אינה מתמיהה כלל לנוכח הגידול בהכנסה הפנויה של הציבור. כפי שצויין בקווי ההתפתחות העיקריים, הקושי הוא דווקא בהסברת הגידול האיטי שחל בה ב-1971, למרות התחדשות הגידול בהכנסות הפנויות של הציבור כבר באותה שנה. גידול הצריכה הפרטית ובקצב דומה לזה של התוצר מקשה על הגדלת חלקם של היצוא וההשקעות (שימושים התורמים לפתרון בעיית מאזן התשלומים ולקצב הצמיחה העתידי) ללא הגדלה מקבילה ביבוא. עם זאת בלימת גידול הצריכה הפרטית לאורך זמן אפשרית רק על-ידי הפעלת מדיניות פיסקלית מחמירה והולכת. ואמנם, אחרי האמצעים שנקטו במרוצת 1970 הושגה האטה זמנית של קצב גידול הצריכה הפרטית, ועתה, בהעדר צעדים נוספים, מתחדש גידולה בקצב דומה לזה של התוצר.

עם היותו גבוה, גם השנה לא הדביק שיעור הגידול של הצריכה את שיעור גידול ההכנסות הפנויות, ובכך חלה עליית מה נוספת בשיעורי החיסכון של הסקטור הפרטי — תופעה המאפיינת את השנים האחרונות (בעיקר החל בשנת 1968). עמדנו כבר על כך שהסבר חלקי — הרחוק מלמצות תופעה זו, נעוץ, כפי הנראה, בעליית היקף רכישת הדירות על ידי הציבור, הנעשית במידה מסוימת על חשבון צריכה שיטפת.

שינויים בחלוקת ההכנסות תורמים אף הם, כפי הנראה, אך מעט להסברת התופעה. המידע הקיים על ההכנסות משכר אינו מצביע על שינוי משמעותי באי השויון שבהתחלקותן; עם זאת יש להתייחס בוהירות לעניין התחלקות ההכנסות משכר מאחר שאין הן כוללות הטבות שונות שאינן מוגדרות כשכר, כגון אחזקת רכב וטלפון, אשר משקלן, כנראה, גדול יותר בשכבות בעלות ההכנסות הגבוהות יותר. הנתונים על התחלקות ההכנסה בין שכר לרווחים אף הם אינם מצביעים על שינויים גדולים היכולים לתרום הרבה להסבר. מכאן שרק שינוי ניכר בהתחלקות ההכנסות שלא משכר עשוי לתרום תרומה משמעותית להסבר התופעה, אך על כך אין לנו מידע כמותי.

4. המקורות

בקצב הגידול של סך הביקושים (למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר) חלה האטת מה לעומת השנה הקודמת — 9.5 אחוזים לעומת כ-12 אחוזים בשנת 1971. למרות ההאטה האמורה גדל התוצר הלאומי הגולמי בשיעור דומה לזה של שנת 1971 — כ-10 אחוזים. המשך הגידול המהיר בתוצר, למרות האטה בקצב הגידול של הביקושים, ניתן להסבר חלקי בלבד בשינוי שחל בהרכב הביקושים: החשת הגידול בביקוש לצריכה פרטית ולתפוקת ענף הבנייה, אשר הינם בעלי מרכיב יבוא נמוך יחסית, בעוד שבקצב הגידול של היצוא חלה האטה ניכרת. התפתחות זו תואמת גם את אומדני התוצר, כפי שהם מתקבלים מצד הענפים (במקום מצד השימושים): האטה בקצב הגידול של ענפי התעשייה והתחבורה הבינלאומית והחשה בענפי החקלאות, הבנייה, התחבורה הפנים ארצית וענפי השירותים (כספים, מסחר ושירותים אישיים); גם לאחר שמביאים בחשבון את השינוי שחל בהרכב הביקושים קיים פער של כ-90 מיליון דולר בין היבוא בפועל והיבוא הנובע מסל הביקושים (על פי מרכיבי יבוא קבועים)¹. ניתן להסביר פער זה רק בחלקו בהתייכרות היחסית של היבוא, אשר אף היא פעלה בכיוון של הגברת הביקוש למוצרים מייצור מקומי. היבוא, למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר, גדל השנה, כמותית, בשיעור של כ-7.5 אחוזים לעומת גידול של כ-17 אחוזים בשנת 1971. בשנת 1972 חלה איפוא עלייה קלה במשקל התוצר הלאומי הגולמי

¹ דיון מפורט יותר בנושא ראה בפרק ג' "מאזן התשלומים וסחר החוץ".

לוח ב' - 5

הרכב המקורות לשימוש מקומי, 1965 עד 1972

(אחוזים)

1972	1971	1970	1969	1968	1967	1966	1965	ממוצע	
								1967-72	1960-66
א. סך כל המקורות לשימוש מקומי									
(מחירים שוטפים)									
17.9	19.6	20.6	18.8	16.0	13.1	12.5	15.6	18.1	16.2
עודף היבוא *									
82.1	80.4	79.4	81.2	84.0	86.9	87.5	84.4	81.9	83.8
התוצר הלאומי הגולמי									
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
סך הכול (א)									
ב. סך כל המקורות לשימוש מקומי בניכוי יבוא ביטחוני ישיר									
עודף היבוא בניכוי יבוא ביטחוני ישיר *									
11.4	13.1	12.5	13.5	11.4	7.0	10.0	13.1	11.8	13.7
תוצר לאומי גולמי									
88.6	86.9	87.5	86.5	88.6	93.0	90.0	86.9	88.2	86.3
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
סך הכול (ב)									
א. סך כל המקורות לשימוש מקומי									
(מחירי 1971)									
15.8	19.6	20.8	18.4	16.3	14.4	13.4	15.6	17.7	16.2
עודף היבוא *									
84.2	80.4	79.2	81.6	83.7	85.6	86.6	84.4	82.3	83.8
התוצר הלאומי הגולמי									
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
סך הכול (א)									
ב. סך כל המקורות לשימוש מקומי בניכוי יבוא ביטחוני ישיר									
עודף היבוא בניכוי יבוא ביטחוני ישיר *									
10.1	13.1	12.5	13.1	11.7	8.2	10.9	13.2	11.6	13.8
תוצר לאומי גולמי									
89.9	86.9	87.5	86.9	88.3	91.8	89.1	86.8	88.4	86.2
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
סך הכול (ב)									

* מחושב בשער החליפין האפקטיבי.
ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - 6

ההרכב הענפי של התוצר המקומי הנקי במחירי גורמי הייצור * 1968 עד 1972 (אחוזים)

1972	1971	1970	1969	1968	ממוצע 1966-70	ממוצע 1961-65	ממוצע 1956-60	
(במחירים שוטפים)								
6.2	6.4	6.4	7.0	7.7	6.9	9.5	12.2	(1) חקלאות, ייעור ודיג
23.5	23.3	24.0	24.1	23.6	23.4	24.3	22.7	(2) חרשות, מכרות ומחצבים
13.9	13.0	12.0	10.8	9.0	11.5	11.1	9.7	(3) בניה ושירותים צבוריים
8.7	9.0	8.8	9.1	9.3	8.9	8.1	7.8	(4) תחבורה וקשר
								(5) פיננסים, מסחר ושירותים עסקיים ואישיים
22.0	22.2	22.8	24.0	24.4	23.0	22.6	22.4	
18.0	19.0	19.1	18.9	19.7	19.3	17.7	19.5	(6) שירותים צבוריים וקהילתיים
7.7	7.1	6.9	6.1	6.3	7.0	6.7	5.8	(7) בעלות על בתי מגורים
								תוצר מקומי נקי (במחירי גורמי הייצור) *
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

* תוצר מקומי נקי במחירי גורמי הייצור לפני התאמת מלאי ובלאי.
ה מ פ ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בסך המקורות למעט יבוא ביטחוני ישיר ויבוא אניות ומטוסים — 69.1 אחוזים לעומת 68.6 אחוזים בשנת 1971. עלייה זו מובלטת בתוספת המקורות למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים, בו היווה התוצר 74.5 אחוזים בשנת 1972 לעומת כ-58 אחוזים בשנת 1971.

המגמות האמורות באות לידי ביטוי ברור יותר בהרכב סך כל המקורות, בו עלה משקלו של התוצר מ-63.3 אחוזים בשנת 1971 ל-65.4 אחוזים בשנת 1972, ובהתחלקות תוספת סך כל המקורות עלה משקלו של התוצר הלאומי מ-56.6 אחוזים בשנת 1971 ל-96 אחוזים בשנת 1972. הגברת מגמת הגידול של משקל התוצר בסך המקורות מוסברת בירידה, שחלה השנה הן ביבוא הביטחוני הישיר והן ביבוא אניות ומטוסים. סך המקורות גדלו איפוא בשנת 1972 ב-6.7 אחוזים לעומת 11.4 אחוזים בשנת 1971.

5. התוצר הגולמי ופריון הייצור

בשנת 1972 גדל התוצר המקומי הפרטי הגולמי¹ — למעט זקיפת שירותי דיור — בשיעור של 12 אחוזים — קצב גידול דומה לזה, שהיה בשנת 1971. ההתייצבות בקצב הגידול של התוצר תואמת גם את התוצאות המתקבלות, כשהמידה נעשית מצד הענפים.

מאחר שבשנת 1972 חלה החשה בקצב הגידול של גורמי הייצור — הון ועבודה, לעומת השנה הקודמת, הרי שבקצב הגידול של הפריון חלה האטה. יתר על כן, קצב הגידול בפריון בשנת 1972

¹ התוצר הפרטי מוגדר ככלל התוצר למעט ענף השירותים של הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרת רווח.

לוח ב' - 7

התוצר המקומי הנקי במחיר גורמי הייצור * לפי ענפי משק, 1968 עד 1972

העלייה או הירידה (—) באחוזים					במיליוני ל"י, במחירי 1971					
1972 לעומת 1971	1971 לעומת 1970	1970 לעומת 1969	1969 לעומת 1968	1968 לעומת 1967	1972	1971	1970	1969	1968	
12.5	10.8	5.7	4.1	0.7	1,465	1,302	1,175	1,112	1,068	(1) חקלאות, ייעור ודיג
11.3	12.6	10.4	15.9	28.7	5,267	4,732	4,202	3,807	3,284	(2) חרושת מכרות ומחצבים
11.6	10.0	14.5	27.3	24.9	2,946	2,640	2,400	2,096	1,647	(3) בניה ושירותים ציבוריים
11.9	14.2	13.0	12.0	24.0	2,029	1,813	1,588	1,405	1,254	(4) תחבורה ותקשורת
4.6	5.5	7.1	8.4	3.0	4,035	3,858	3,656	3,414	3,149	(5) שירותים ציבוריים וקהילתיים
6.5	6.0	5.0	4.0	3.9	1,535	1,441	1,359	1,295	1,245	(6) בעלות על בתי מגורים
7.5	5.5	0.4	5.7	8.7	4,836	4,499	4,264	4,247	4,018	(7) כספים מסחר ושירותים
9.0	8.8	7.3	10.9	12.7	22,113	20,285	18,644	17,376	15,665	תוצר מקומי נקי (במחיר-גורמי הייצור) *
10.4	10.0	7.6	12.4	16.9	16,543	14,986	13,629	12,667	11,271	א. כלל המשק ב. סקטור פרטי ** (למעט דיור)

הערות: המספרים המוחלטים של שנת הבסיס — 1971, נלקחו מהחשבונות הלאומיים. שיעורי השינוי הריאליים של ענפי המשק מבוססים על המקורות הבאים:

- (1) לפי החשבון השוטף של ענף החקלאות, לפי שנים חקלאיות. המעבר לשיעורי שינוי לשנים קלנדריות נעשה באופן טכני משנים חקלאיות..
 - (2) לפי מדד הייצור התעשייתי.
 - (3) לפי תפוקת ענף הבנייה, כפי שהיא מחושבת בפרק הבנייה בדו"ח בנק ישראל.
 - (4) כפי שחושבו בפרק התחבורה והתקשורת של דו"ח בנק ישראל. שיעורי השינוי שם חושבו ע"י שקלול השינוי בתפוקת ענפי המשנה בחלק היהסי שלהם בתוצר ב-1968/69 המבוססים על נתוני תשומה-תפוקה.
 - (5) לפי נתוני החשבונות הלאומיים.
 - (6) לפי סעיף שירותי הדיור, המופיע בצריכה הפרטית.
 - (7) לפי שיעורי השינוי במספר המועסקים, הנמדד בסקרי כוח אדם.
- * תוצר מקומי נקי במחיר גורמי הייצור לפני התאמת מלאי ובלאי.
- ** התוצר של הסקטור הפרטי מוגדר כסך כל התוצר למעט שירותים ציבוריים וקהילתיים.

לוח ב' - 8

השינוי בתוצר המקומי, כגורמי הייצור ובפיריון של המשק הפרטי¹, 1965 עד 1972

(אחוזים)

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת								ממוצע	
1972	1971	1970	1969	1968	1967	1966	1965	1966 ²	1961 ³
								1972	1965
12.0	11.9	9.0	13.9	19.1	0.4	-0.6	9.5	9.2	10.9
9.5	7.8	8.3	7.4	4.4	6.2	8.6	10.0	7.5	9.9
7.2	4.5	1.5	4.4	10.8	-5.9	-1.3	2.0	2.9	4.5
8.4	4.3	1.6	4.7	14.9	-9.8	-1.7	0.7	3.0	4.2
4.5	7.1	7.4	9.1	7.5	6.7	0.7	7.4	6.1	6.1
3.3	7.3	7.3	8.8	3.7	11.3	1.1	8.7	6.0	6.4
3.4	5.4	3.9	7.6	10.7	0.2	-4.1	3.3	3.8	3.5
2.8	5.5	3.9	7.4	9.0	2.2	-3.9	3.9	3.8	3.6
3.7	6.0	5.1	8.1	9.6	2.3	-2.5	4.6	4.6	4.3
3.0	6.1	5.0	7.9	6.9	5.1	-2.3	5.5	4.5	4.5

התוצר המקומי הגולמי (למעט דיור)²
מלאי ההון הקבוע בתחילת השנה (למעט דיור)
תשומת העבודה (כולל עובדים מהשטחים)

מועסקים
שעות עבודה
התוצר למועסק
התוצר לשעת עבודה

התוצר ליחידה של גורמי הייצור (פיריון הייצור)³

לפי מועסקים *

**

לפי שעות עבודה *

**

* לפי שקלול תשומת עבודה ב- $\frac{1}{2}$.

** לפי שקלול תשומת עבודה ב- $\frac{2}{3}$.

(1) המשק הפרטי מוגדר ככלל המשק למעט ענף השירותים של הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרות רווח.

(2) השימוש בשערי השינוי של התוצר המקומי הגולמי (ולא בתוצר הלאומי הגולמי) נעשה מהסיבות הבאות:

א. התוצר המקומי הוא המשקף את רמת הפעילות הכלכלית במשק.
ב. אומדן מלאי ההון המצוי בידינו הינו על בסיס מקומי ולא לאומי.

כאמור, התוצר המקומי הגולמי הינו בניכוי סקטור ציבור ומלכ"ר, מאחר שלפי ההגדרה הפיריון הנמדד בסקטור זה הינו אפס.

(3) גמישות הייצור של התוצר ביחס לעבודה שווה לתמורה לעבודה בתנאי של תחרות משוכללת. התמורה לעבודה בהכנסה הלאומית הגולמית הפרטית (למעט דיור) הינה בפועל בסביבות 65 אחוזים, וזאת כאשר התמורה לעבודה הנוקפת לעצמאי היא בהתאם לשכר הממוצע לשכיר במשק. במחקר אקונומטרי של פרופ' מ' ברונו ("פיריון ותשואה בישראל 1952—1961", הרבעון לכלכלה, ת"א עם עובד, כרך י', מס' 37—38) נמצא, כי גמישות התוצר ביחס לעבודה נעה בסביבות 50—55 אחוזים. לכן השתמשנו בשני המשקלות לצורך שקלול תשומת העבודה כמשקפים את הטווח הרלוונטי.

ה מ ק ו ר : הלשמה המרכזית לסטטיסטיקה ונתוני ישראל.

היה אף נמוך מהממוצע הרב שנתי של שנות השישים. ההאטה האמורה בקצב הגידול של הפריון הקיפה את ענפי המשק העיקריים: תעשייה, תחבורה ובנייה. בתחום התעשייה עשויה ההאטה בגידול הפריון להיות קשורה באי ניצול מלא של כושר הייצור במספר ענפים, שבהם הואט הביקוש הביטחוני והיצוא (מוצרי מתכת, כלי הובלה, מזון וטקסטיל), בלי שיחול גידול מפצה בביקושים האזרחיים; התפתחות בעלת אופי דומה היתה בתחום התחבורה הבינלאומית עלייה גדולה במלאי ההון במשך 1971 ועלייה מתונה בתפוקה במשך 1972 — ובתחום התיירות (ירידה בשיעור התפוסה בבתי המלון אחרי תפוסת ויטי ב-1971). המשך השינוי בהרכב המועסקים בכיוון עליית הנשים ועובדי השטחים (אשר ייתכן, שהינם בעלי מיומנות מקצועית נמוכה מן הממוצע), לא היווה, כנראה, גורם רציני להורדת השינוי היחסי בפריון בהשוואה לשנת 1971. עם זאת ניתן לראות, שבממוצע שנתי בשנים 1968—1972 תשומת העבודה המקומית המתקוננת¹ גדלה בקצב איטי יותר מאשר הסך הכול הפשוט בכאחוז אחד בממוצע לשנה.

אחוז השינוי במספר המועסקים המקומיים למעט סקטור ציבורי ומלכ"ר

סה"כ פשוט	סה"כ מתוקנן ¹	
1968	11.2	10.5
1969	4.4	3.3
1970	1.5	0.9
1971	4.6	3.6
1972	7.2	5.9
ממוצע 1968—72	5.7	4.8

סביר להניח, שהמשך הירידה במספר הבלתי מועסקים — הן באופן יחסי והן באופן מוחלט — פעלה אף היא להורדת הפריון, שהרי ניתן לשער כי עובדים אלו הינם בעלי כישורים מקצועיים נמוכים מההמוצע.

לבסוף כדאי להדגיש, שמושג הפריון הינו בעל משמעות ברורה יותר כשהוא מיושם לתקופות ארוכות יותר, כיוון שמשנה לשנה עשויות התנודות בו לשקף התפתחויות מקריות. בממוצע לשנים 1971 ו-1972 היה השינוי בפריון הכולל ובתוצר למועסק דומה, בקירוב, לשינוי בשנות השישים.

1 התקנון נעשה על סמך המשקלות הבאים:

גברים	1.00
נשים	0.60
עובדים מהשטחים	0.45

המשקלות נקבעו בהתאם לשכר היחסי הממוצע של קבוצות עובדים אלו בהנחה שהשכר משקף את ערך התפוקה השולית שלהם.

בהכנסות הסקטור הפרטי נמשכה ב-1972 העלייה המהירה. ההכנסה הפנויה הריאלית לנפש, ממקורות פנים, גדלה בקצת למעלה מ-7 אחוזים אחרי עלייה בכ-9 אחוזים ב-1971 ועלייה של כ-3 אחוזים ב-1970. אם ננכה גם את מילוות החובה נטו מההכנסה הפנויה (לנפש), נמצא, כי חלה בשנת 1972 החשה בקצב הגידול — 8 אחוזים לעומת 6 אחוזים בשנת 1971. בהעברות לפרטים מחוץ לארץ היה השנה הגידול נמוך במקצת מאשר ב-1971, אך הוא היה עדיין מהיר ביותר; בהכנסה הפנויה הריאלית לנפש, מכל המקורות, הגיעה העלייה לכ-9 אחוזים.

ההחשה בקצב גידול ההכנסה הפנויה של הסקטור הפרטי ב-1971 והמשכו של קצב הגידול המהיר ב-1972 משקפים את השפעתם של כמה גורמים: החשת קצב הגידול הריאלי של התוצר בכ-2 אחוזים (מכ-8 אחוזים ב-1970 לכ-10 אחוזים ב-1971 וב-1972), חזרה לקצבי גידול "רגילים" יותר של גביות מסים ותשלומים חובה אחרים, אחרי הגידול העצום שחל בהן ב-1970 עם העלאת שיעורי המסים והטלת מילוות החובה, ועלייה תלולה בתשלומי ההעברה לציבור.

בהכנסות הגולמיות של הסקטור הפרטי מפעילות כלכלית — לפני ניכוי מסים ישירים ומילוות חובה נטו — היה השנה הגידול הנומינלי קטן במדת מה מזה של שנת 1971 — כ-24 אחוזים לעומת 25.5 אחוזים, בהתאמה. אולם בהכנסות הפנויות הנומינליות, למעט מילוות חובה נטו, היה הגידול מהיר יותר השנה, כשהסיבה העיקרית לכך הינה ההאטה בקצב גידול הספיגה של הממשלה, גם בתחום המסים ובעיקר בתחום מילוות החובה. בתחום המסים קשורה ההאטה בהורדת שיעורי מס ההכנסה בראשית אפריל (הונמך היטל הביטחון המוטל על מס ההכנסה מ-15 אחוזים ל-10 אחוזים) ובחזרתן של גביות הביטוח הלאומי לקצב גידול "נורמלי" אחרי ההחשה העצומה בשנתיים הקודמות בעקבות העלאת השיעורים ותקרת ההכנסה החייבת בדמי ביטוח לאומי¹. בתחום גביות מילוות החובה, הסיבה להאטה הגדולה בגידול הגביות הינה כפולה: כזכור, הוטלו מילוות אלה באפריל 1970, כך שהשפעתם באה לידי ביטוי מלא רק במרוצת 1971. נוסף על כך הועלה מילווה חסכון מעבידים ב-2 אחוזים נוספים באפריל 1971. דבר זה, כשלעצמו, יש בו כדי להסביר האטה מסוימת בקצב הגידול. אולם נוסף על כך ביטלה הממשלה באפריל 1972 את חסכון החובה של השכירים — דבר, שהביא לצמצום נוסף בהיקף גביות אלה. אם נוסיף לתמונה את תשלומי ההעברה לציבור (כולל העברות למלכ"ר), נמצא, שגביות מסים ישירים ומילוות חובה נטו מתשלומי העברה גדלו השנה בכ-6 אחוזים, אחרי גידול בכ-45 אחוזים ב-1971 וב-170 אחוזים בשנת 1970.

ניתן לומר, אם כן, שבעוד שבשנת 1971 עוד ניכרה, במדת מה, השפעתם של האמצעים הפיס-קליים, שננקטו ב-1970 במטרה לרסן את הגידול בהכנסות הציבור, לא ננקטו בשנת 1972 כל אמצעים פיסקליים, המכוונים למטרה זו. אדרבא, כפי שצוין לעיל, ניתנו בשנה זו הקלות מסוימות הן בתחום מס ההכנסה והן בתחום מילוות החובה.

בהקשר זה של הכנסות הסקטור הפרטי יש לציין את המשך גידולן של ההעברות מחוץ לארץ בשיעור הגבוה מ-40 אחוזים (במונחים נומינליים), זו השנה השנייה ברציפות, אחרי גידול ב-28 אחוזים ב-1970 וב-5 אחוזים ב-1969. החשה זו בקצב הגידול בשנים 1971 ו-1972 משקפת הן גידול בהעברות במונחי מטבע חוץ והן את עליית שער החליפין בעקבות הפיחות באוגוסט 1971. בדומה ל-1971, גדלה גם ב-1972 ההכנסה הגולמית למועסק מהר יותר מן ההכנסה הגולמית לשכיר. חלק מן ההסבר לכך ב-1972 נעוץ בוודאי בכך, שחלק לא מבוטל מכלל הסכמי השכר לא הגיעו לידי מימוש במשך 1972, ותשלומי שכר בגין שנה זו יבוצעו במשך 1973. משרוצים להשוות

¹ בשנת 1970 גדלו גביות הביטוח הלאומי ב-78 אחוזים, ב-1971 הן גדלו ב-50 אחוזים, וב-1972 ב-21 אחוזים בלבד. דיון מפורט על גביות מסים ראה פרק ז', "פעולות הסקטור הציבורי".

לוח ב' - 9

התוצר הלאומי וההכנסה הלאומית בשנים 1968 עד 1972

העלייה או הירידה (—),									
1972 לעומת 1971	1971 לעומת 1970	1970 לעומת 1969	1969 לעומת 1968	1972	1971	1970	1969	1968	
(אחוזים)				(מיליוני ל"י, במחירים שוטפים)					
24.0	25.1	18.1	15.1	28,958	23,357	18,666	15,800	13,730	1. תוצר לאומי גולמי במחירי שוק *
27.7	24.8	20.2	12.3	2,905	2,274	1,822	1,516	1,350	2. פחת
23.6	25.2	17.9	15.4	26,053	21,083	16,844	14,284	12,380	3. תוצר לאומי נקי (1—2)
21.8	22.9	18.5	16.2	2,954	2,425	1,973	1,665	1,433	4. מסי-עקיפין על הייצור המקומי
20.2	25.2	11.2	5.2	478	397	317	285	271	5. סובסידיות לייצור המקומי
22.1	22.5	20.0	18.8	2,476	2,028	1,656	1,380	1,162	6. מסים נטו על הייצור המקומי (4—5)
23.7	25.5	17.7	15.0	23,577	19,055	15,188	12,904	11,218	7. ההכנסה הלאומית (3—6)
19.8	21.9	14.5	12.1	7,494	6,257	5,134	4,484	4,000	8. הכנסה לאומית לנפש (בל"י)

* התוצר הלאומי לפי שער חליפין אפקטיבי.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - 10

ההכנסה הפרטית וההכנסה הפנויה בשנים 1968—1972

העלייה או הירידה (—)								
1972 לעומת 1971	1971 לעומת 1970	1970 לעומת 1969	1969 לעומת 1968	1972	1971	1970	1969	1968
(אחוזים)				(מיליוני ל"י, במחירים שוטפים)				
23.7	25.5	17.7	15.0	23,577	19,055	15,188	12,904	11,218
18.4	24.3	21.0	21.2	509	430	346	286	236
23.9	25.5	17.6	14.9	23,068	18,625	14,842	12,618	10,982
19.6	24.0	26.0	25.9	3,311	2,768	2,232	1,772	1,408
21.2	50.4	77.6	16.5	1,505	1,242	826	465	399
20.1	31.1	36.7	23.8	4,816	4,010	3,058	2,237	1,807
4.8	2.5	פי		1,025	978	388	(—)90	24
17.1	44.8	60.5	17.3	5,841	4,988	3,446	2,147	1,831
29.2	44.5	10.4	35.4	3,038	2,351	1,627	1,474	1,089
27.8	24.8	20.5	12.3	2,905	2,274	1,822	1,516	1,350
25.8	26.3	13.9	15.1	24,195	19,240	15,233	13,371	11,614
26.9	23.0	10.3	16.1	23,170	18,262	14,845	13,461	11,590
42.2	47.2	28.1	4.7	3,247	2,283	1,551	1,211	1,157
27.5	28.2	15.1	14.2	27,442	21,523	16,784	14,582	12,771
28.6	25.3	11.8	15.1	26,417	20,545	16,396	14,672	12,747

- (1) ההכנסה הלאומית
- (2) הכנסות מקומיות של הסקטור הציבורי מרכוש
- (3) ההכנסה הפרטית מפעילות כלכלית (1—2)
- (4) מס־הכנסה
- (5) תשלומים לביטוח לאומי
- (6) סך הכול מסים ישירים (4+5)
- (7) מילואות חובה נטו *
- (8) סך כל תשלומי החובה (6+7)
- (9) תשלומי העברה נטו
- (10) פחת
- (11) ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה ממקורות־פנים :
 - (א) ללא ניכוי ממילואות חובה נטו (3—6+9+10)
 - (ב) בניכוי מילואות חובה נטו (3—8+9+10)
- (12) העברות לפרטים מחוץ־לארץ
- (13) ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה מכל המקורות (11+12)
 - (א) ללא ניכוי מילואות חובה נטו
 - (ב) בניכוי מילואות חובה נטו

* גביות בניכוי הפצת תעודות. המקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ונתוני בנק ישראל.

לוח ב' 11

השינוי בהכנסה הפנויה ובהתחלקות ההכנסה בשנים 1966 עד 1972

מ מ ו צ ע									
1972	1971	1970	1969	1968	1967	1966	1968 1972	1966 1967	1961 1965
1. השינוי בהכנסה הפרטית הפנויה הריאלית לנפש*									
7.2	8.8	2.9	8.4	10.8	3.1	—1.7	7.6	0.7	6.6
א. ממקורות פגים									
8.7	10.4	4.0	7.6	13.1	3.0	—2.9	8.7	0.0	6.6
ב. מכל המקורות									
2. משקל ההכנסות משכר בסך ההכנסות מפעילות כלכלית**									
57.1	58.7	60.6	58.7	59.9	63.5	65.5	58.8	64.5	60.0
א. הכנסות ברוטו									
56.2	58.3	61.0	58.7	59.5	63.4	66.0	58.4	64.7	60.8
ב. בניכוי מיסים ישירים									

* הכנסה גולמית ללא ניכוי מילות חובה.

** הכנסה גולמית למעט ההכנסה הזקופה מבעלות על בתי מגורים.

ה מק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ונתוני ישראל.

את השינוי בהכנסה הפנויה לשכיר לשינוי בהכנסה הפנויה למועסק נתקלים בקושי סטטיסטי, משום שלא קיים מידע על התפלגות תשלומי ההעברה בין שכירים ללא שכירים.

אשר לחלקו של השכר בכלל ההכנסה הלאומית (בניכוי זקיפת ההכנסה מבעלות על בתי מגורים), מתקבל מתוך הנתונים, שחלה בו ירידה מסוימת ב-1972, אך כפי שכבר נאמר, דבר זה עשוי להיות קשור בדחיית חלק מתוספות השכר לשנת 1973. מכל מקום, רצוי להדגיש כאן שוב, שהמדובר הוא בהתחלקות ההכנסה הלאומית בין הכנסה משכר ושלא משכר, ולא בהתחלקות ההכנסה בין שכירים ללא שכירים, שכן לאלה הראשונים יש גם הכנסות שלא משכר, וכן חלק מהתמורה לעבודתם ניתנת להם בצורת הטבות בעין שאינן מוגדרות כשכר.

מתוך סקרי ההכנסות משכר¹ יוצא, שבין השכירים עצמם גדל במידת מה אי השוויון בהתחלקות ההכנסות משכר בשנת 1972 (מקדם אי השוויון לורנץ עלה במעט), אך השינוי אינו משמעותי.

7. החיסכון הלאומי

בשנת 1972 נמשך הגידול המהיר בחיסכון הלאומי, זו השנה השנייה. שיעור החיסכון הגולמי מתוך התוצר הלאומי הגולמי הסתכם בכ-11 אחוזים לעומת כ-8 אחוזים בשנת 1971, ואף עלה על הרמה הממוצעת של שנות השישים שלפני מלחמת ששת הימים (בהן היה כ-10 אחוזים). גם בחיסכון הלאומי מכלל המקורות (כלומר מכלל התוצר הלאומי הגולמי והעברות חד צדדיות מחוץ לארץ) בולטת העלייה המהירה בחיסכון הלאומי: מ-17 אחוזים בשנת 1971 לכ-22 אחוזים בשנת 1972. גם שיעור חיסכון זה הינו גבוה במידת מה מהרמה הממוצעת של שנות השישים שלפני מלחמת ששת הימים. יש להדגיש, שהחזרה לשיעורי החיסכון הלאומי שהתקיימו בשנות השישים הראשונות, חלה על אף העלייה העצומה בצריכה הציבורית. הצריכה הציבורית בסך המקורות בשנים 66–1960 היה כ-14 אחוזים לעומת כ-21 אחוזים בשנים 72–1968 (ראה גם לוח ב'-4).

המשך העלייה המהירה בשיעור החיסכון הלאומי משקף גם השנה, בדומה ל-1971, את העלייה בשיעור החיסכון של הסקטור הפרטי². בסקטור הציבורי היה החיסכון שלילי, ועלה בכ-13 אחוזים לאחר גידול של כ-17 אחוזים בשנת 1971. עם זאת יש לציין שבשנתיים אלה (1971 ו-1972) חלה האטה בגידול החיסכון השלילי של הממשלה עקב ההאטה בקצב הגידול של הוצאות הביטחון, שחלה בשנתיים האחרונות.

כאמור, גם השנה, כבשנים האחרונות, חל גידול בחיסכון הפרטי. בשיעור החיסכון הפרטי ממקורות פנים — ללא ניכוי מילואות חובה, חלה עלייה נוספת, והוא הסתכם בכ-31 אחוזים לעומת 29.6 אחוזים בשנת 1971. בשיעור החיסכון מכלל המקורות היתה המגמה דומה.

הגידול המהיר בשיעור החיסכון הפרטי, הבולט בעיקר לאחר שנות המיתון, ניתן להסבר חלקי בלבד (ראה פרק ד, "הצריכה והחיסכון הפרטיים"). בין הגורמים המסבירים ניתן למנות בעיקר את העלייה העצומה, שחלה בהיקף רכישת הדירות שהינה, כידוע, בבחינת השקעה. ייתכן, שנטל התשלומים השוטפים, הקשורים ברכישת דירה, מביאים את המשפחות לידי צמצום הצריכה השוטפת. כפי שכבר צוין, עשוי להיות בכך הסבר חלקי בלבד לתופעה.

¹ נערכים על בסיס סקרי כוח אדם.

² משקי בית עסקים ומלכ"ר. כידוע, לא נערכת הפרדה בתוך הסקטור הפרטי בין מרכיבים אלה.

החיסכון הפרטי*, 1968 עד 1972

העלייה או הירידה (—)										
1972	1971	1970	1969		1972	1971	1970	1969	1968	
לעומת	לעומת	לעומת	לעומת							
1971	1970	1969	1968							
(אחוזים)					(מיליוני ל"י, במחירים שוטפים)					
25.8	26.3	13.9	15.1	24,195	19,240	15,233	13,371	11,614	ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה ממקורות פנים :	
26.9	23.0	10.3	16.1	23,170	18,262	14,845	13,461	11,590	א. ללא ניכוי מילוות חובה	
										ב. בניכוי מילוות חובה
27.5	28.2	15.1	14.2	27,442	21,523	16,784	14,582	12,771	ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה מכל המקורות :	
28.6	25.3	11.8	15.1	26,417	20,545	16,396	14,672	12,747	א. ללא ניכוי מילוות חובה	
23.5	18.5	11.1	13.8	16,728	13,543	11,433	10,292	9,041	ב. בניכוי מילוות חובה	
										הצריכה הפרטית
31.1	49.9	23.4	19.7	7,467	5,697	3,800	3,079	2,573	החיסכון הפרטי הגולמי ממקורות פנים (1—3) :	
36.5	38.3	7.7	24.3	6,442	4,719	3,412	3,169	2,549	א. ללא ניכוי מילוות חובה	
										ב. בניכוי מילוות חובה
34.3	49.1	24.7	15.0	10,714	7,980	5,351	4,290	3,730	החיסכון הפרטי הגולמי מכל המקורות (2—3) :	
38.3	41.1	13.3	18.2	9,689	7,002	4,963	4,380	3,706	א. ללא ניכוי מילוות חובה	
										ב. בניכוי מילוות חובה
										שיעור החיסכון הפרטי הגולמי ממקורות פנים (4/1) :
					30.9	29.6	24.9	23.0	22.2	א. ללא ניכוי מילוות חובה
					27.8	25.8	23.0	23.5	22.0	ב. בניכוי מילוות חובה
										שיעור החיסכון הפרטי הגולמי מכל המקורות (5/2) :
					39.1	37.1	31.9	29.4	29.2	א. ללא ניכוי מילוות חובה
					36.7	34.1	30.3	30.0	29.1	ב. בניכוי מילוות חובה

1971-72	1968-1970	1965-67	1959-64	1955-58
---------	-----------	---------	---------	---------

שיעור החיסכון הגולמי מתוך
ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה

30.3	23.5	18.1	15.8	13.8	א. ממקורות פנים
38.2	30.3	24.1	23.9	20.6	ב. מכלל המקורות

אשר להתחלקות ההכנסות, נראה, שהירידה במשקל ההכנסות משכר בסך ההכנסות מפעילות כלכלית בניכוי מסים ישירים מ-60.8 אחוזים בשנים 1961-65 ל-58.4 אחוזים בשנים 1968-72, אין בה כדי להסביר את הגידול הניכר, שחל בשיעור החיסכון בין שתי התקופות הנ"ל (בהנחה,

לוח ב' - 13

החיסכון הלאומי, 1968 עד 1972
(מחירים שוטפים)

1972	1971	1970	1969	1968	
(מיליוני ל"י)					
7,467	5,697	3,800	3,079	2,573	(1) חיסכון פרטי גולמי *
-4,409	-3,898	-3,295	-2,490	-1,977	(2) חיסכון ציבורי (א-ב)
4,763	4,117	3,433	2,429	2,116	א. הכנסות הסקטור הציבורי נטו **
9,172	8,015	6,728	4,919	4,093	ב. צריכה ציבורית
3,058	1,799	505	589	596	(3) החיסכון הלאומי הגולמי מהתוצר הלאומי הגולמי (1+2)
4,062	2,600	2,026	1,466	1,399	(4) העברות חד-צדדיות מחו"ל
7,120	4,399	2,531	2,055	1,995	(5) החיסכון הלאומי הגולמי מכל המקורות (3+4)
2,905	2,274	1,822	1,516	1,350	(6) פחת
153	-475	-1,317	-927	-1,399	(7) החיסכון הלאומי הנקי מהתוצר הלאומי הנקי (3-6)
4,215	2,125	709	539	645	(8) החיסכון הלאומי הנקי מכל המקורות (5-6)
(אחוזים)					
10.6	7.7	2.7	3.7	4.3	(9) שיעור החיסכון הגולמי מהתוצר הלאומי הגולמי
21.6	17.0	12.2	11.9	13.2	(10) שיעור החיסכון הגולמי מכל המקורות
0.6	-2.3	-7.8	-6.5	-11.3	(11) שיעור החיסכון הנקי מהתוצר הלאומי הנקי
14.0	9.0	3.8	3.4	4.7	(12) שיעור החיסכון הנקי מכל המקורות (בניכוי פחת)

* ממקורות פנים, ללא ניכוי מילוח.

** אינו כולל מסים נטו על היבוא, הכלולים בעודף היבוא כתיקון לשער החליפין הרשמי.

ששיעור החיסכון הממוצע מהכנסות שלא משכר גבוה יותר מאשר מהכנסות משכר). בהתחלקות ההכנסות בין משפחות שכירים (לפי סקרי הכנסות) לא חל שינוי משמעותי. עם זאת, כפי שכבר צוין, יש להתייחס בזהירות לעניין התחלקות ההכנסות משכר בתקופה האמורה מאחר שאין הן כוללות הטבות שונות אשר אינן מוגדרות כשכר (כגון: אחזקת רכב וטלפון), ואשר משקלן,

<u>1972</u>	<u>1971</u>	<u>1970</u>	<u>1969</u>	<u>1968</u>	<u>1967</u>	<u>1966</u>	<u>1965</u>
0.298	0.293	0.305	0.314	0.329	0.362	0.326	0.304

מקדם אי השוויון של לורנץ *

כנראה, גדול יותר בשכבות בעלות ההכנסות הגבוהות יותר. בהנחה, ששיעורי החיסכון בקבוצות ההכנסה השונות אינם אחידים, הרי שמגמה זו, כשלעצמה, פועלת להקטנת שיעור החיסכון הממוצע של משפחות השכירים.

* מקדם אי השוויון נע בין הערכים אפס, בו קיים שוויון מוחלט, לבין 1, בו אי השוויון מוחלט.